

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍՈՒԼԻ ԱԹԱԲԵԱՆԵՐԻ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

(ՏԱՐԻԽ ԱԼ-ԴԱՌԻԱ ԱԼ-ԱՏԱԲԻԳԻՅՅԱ ՄՈՒՆՈՒՔ ԱԼ-ՄԱՌԻՍԻԼ)

էջ 10—11

Այս դրբում տրված տեղեկությունների մեծ մասը վերցրել եմ հո-
րիցս, որը նրանց (աթաբեկների) լավ գործերի հաղորդողն էր և աղբյուրը
նրանց գործունեության ու կյանքի հանգամանքների մասին եղած տե-
ղեկությունների:

[Այս գիրքն] սկսում է [հավատի] վկա (շահիդ, նահատակ)³⁴⁷ մեր
տեր Կասիմ ալ-Դաուլա Ակսունկուրի³⁴⁸ պատմությամբ, քանզի ըստ իմ
ունեցած տեղեկության նա առաջինն էր նրանցից, որ իշխեց: Կասիմ ալ-
Դաուլան եղել է Ջալալ ալ-Դաուլա Ռուքն ալ-Դին Մելիքշահ իրն Ալբ Արս-
լան սուլթանի հավատարիմներից:

էջ 13

ԿԱՍԻՄ ԱԼ-ԴԱՈՒԱՅԻ ԵՎ ՖԱԽՐ ԱԼ-ԴԱՈՒԱ ԻՔՆ ՋԱՀԻՐԻ՝ ՄՈՍՈՒԼ
ԳՆԱԼԸ ՄԵԼԻՔՇԱՀ ՍՈՒԼթԱՆԻ ՀՐԱՄԱՆՈՎ

Չորս հարյուր յոթանասունյոթ հիշրի (1084—1085) թվականին Մե-
լիքշահ սուլթանը հրամայեց իր վեզիր Ֆախր ալ-Դինին, որը խալիֆայի
[նախկին] վեզիր Ջահիրի որդին էր, արշավել Դիար Բաքր (Աղձնիք),
այնտեղից դուրս բշելու Մրուանիներին: Այդ մասին խոսել եմ իմ Մուս-
տակաա (իհակատար) կոչված պատմության մեջ:

էջ 14—17

ԿԱՍԻՄ ԱԼ-ԴԱՈՒԱՅԻ՝ ՀԱԼԵԲԸ ԵՎ ԱՅԼ ՔԱՂԱՔՆԵՐ ԳՐԱՎԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Այդ ժամանակ Հալեբը պատկանում էր Շարաֆ ալ-Դաուլա Մուսլի-
մին, իսկ Անտիոքը (Անթաքիա)³ հռոմեներին, որոնք այն նվաճել էին
երեք հարյուր հիսունութ հիշրի (968—969) թվականին: Նրանք տիրեցին
մինչև չորս հարյուր յոթանասունյոթ հիշրի (1084—1085) թվականը, երբ
նրանում իշխող հռոմ Փիլարտոսը (Ֆիրդաւրուս)³⁴⁹ հեռացավ ու գնաց

Ռումի երկիրը: Բնակիչներն այդ ժամանակ դեցին Սուլայման իրն Կութ-լումիշին (Գթլումշ):

Վերջապես, շատ դեպքերից հետո վեզիր նիզամ ալ-Մուլքը [Մելիք-շահ] սուլթանին համոզեց, որ Հալեբը և նրա նահանգը, ինչպես նաև Եպիփանիա (Համա), Մանրիշ և Լադիկե (Լադակիա) քաղաքները որպես պարզևական տիրույթ շնորհվեն Կասիմ ալ-Դաուլա Ակսունկուրին: Այս բոլորը նրա ձեռքում մնաց մինչև սպանությունը, չորս հարյուր ութսուն-յոթ հիշրի (1094) թվականին:

էջ 25—26

ԿԱՍԻՄ ԱԼ-ԴԱՌԻԱ ԱԿՍՈՒՆԿՈՒՐԻ ՀԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԱՋ ԱԼ-ԴԱՌԻԱ ՏՈՒՏՈՒՇ ԻԲՆ ԱԼԲԱՐՍՆԱՆԻ ՀԵՏ ԵՎ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՐԱ ԿՈՒՎՆԵՐԻՆ

Մելիքշահ սուլթանը իր եղբորը՝ Տաջ ալ-Դաուլա Տուտուշին, որպես պարզևական տիրույթ (իկթա) շնորհել էր Դամասկոսը (Դիմաշկ), շրջակա նահանգներով, ինչպես նաև Տիբերիան (Թաբարիյա) և Երուսաղեմը: Նրա (սուլթանի) մահվանից հետո, երբ երկպառակություններ սկսեցին մանկահասակ որդիների միջև, Տուտուշը իր գնդերը հավաքեց և շարժվեց դեպի Հալեբ, ուր նստում էր Կասիմ ալ-Դաուլա Ակսունկուրը:

Վերջինս դաշինք կնքեց նրա հետ և նրա անունը հիշեց [ուրբաթ օրվա] խութբայի մեջ՝ Հալեբում:

Նույն տարվա Ռաբի Բ ամսին (մայիս 1093) նա (Տուտուշը) շարժվեց դեպի Նփրկերտ (Մայաֆարիկին) ու գրավեց այն, ինչպես նաև Դիար Բաբրի բոլոր քաղաքները, ապա գնաց Ատրպատական:

էջ 30—33

ԻՄԱԴ ԱԼ-ԴԻՆԻ ԶԱՆԳԻԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՐ ՀՈՐԻ ԿԱՍԻՄ ԱԼ-ԴԱՌԻԱՅԻ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ

Սպանությունից հետո Կասիմ ալ-Դաուլան թողել էր միայն մեկ օրդի, որը հենց մեր տեր նահատակ (վկա) Իմադ ալ-Դին Զանգին է: Սուլթանը Մոսուլ ուղարկեց ամիր Մաուդուդին և այն պարզևեց նրան իբրև տիրույթ (իկթա): Երբ Մաուդուդը հաստատվեց Մոսուլում, նրա մերձավորներից դարձավ Զանգին, որը մասնակցեց նրա բոլոր կռիվներին:

Այսպես, օրինակ, ամիր Մաուդուդն արշավեց Ասորիք (Շամ) և իր ճանապարհին Շաբուխտանի³⁵⁰ կողմերում նվաճեց ռերդեր, որոնք ֆրանկ-ներին էին պատկանում և բոլոր պաշտպաններին կոտորեց։ Ապա դնաց և պաշարեց Եղեսիան (Խուհա), սակայն չկարողացավ դրավել։ Այդ պատ-վական ու արժեքավոր մարգարտի նվաճումը ավահը վերապահել էր Զան-դիին։

Մաուդուդն այստեղից հեռացավ, անցավ Եփրատը, մտավ Ասորիք ու քառասունհինգ օր պաշարեց Տելլ Բաշիրը³⁵¹, սակայն չկարողանալով դրավել, շարժվեց դեպի Մաառատ ալ-Նուման, որը պաշարեց։

էջ 36—37

Երբ ամիր Մաուդուդն սպանվեց, սուլթան Մուհամմադը Մոսուլի և այլ քաղաքների կառավարումը հանձնեց ամիր Զույուշ բեկին, նրա հետ Մոսուլ ուղարկելով իր որդուն՝ Մասուդին։ Ապա սպառազինեց իր զորքը և Ակսունկուր Բուրսուկիի ղեկավարությամբ ուղարկեց ֆրանկների դեմ։ Նա դրեց Մոսուլի և այլ քաղաքների զորքերին, որ ենթարկվեն նրա հրա-մանատարությանը։ Դրանց մեջ էր Իմադ ալ-Դին Զանգին, որին պարս-կական զորքերը կոչում էին Սիրիացի Զանգի (Զանգի ալ-Շամի)։

Երբ զորքերը հավաքվեցին Բուրսուկիի մոտ, նա տասնհինգ հազար ձիավորներով շարժվեց դեպի Եղեսիա ու պաշարեց և կռվեց այնտեղ գտնվող ֆրանկների ու հայերի դեմ։ Սակայն զորքի պարենը խիստ պա-կասեց և նա դիմեց Սամոսատ (Սումայսաթ), որը նույնպես ֆրանկներին էր պատկանում։ Քանզեց Նրա քաղաքային մասը [առանց միջնաբերդի] և նույնն արեց նաև Սարուջում։ Նա վերադարձավ Շաբուխտան և քանզեց ամեն ինչ, որ ֆրանկներին էր պատկանում։

էջ 40

ՄԵԼԻՔՇԱՀԻ ՈՐԴԻ՝ ՍՈՒԼՔԱՆ ՂԻՅԱՍ ԱԼ-ԴԻՆ ՄՈՒՀԱՄԵԱԴԻ ՄԱՀԸ ԵՎ ՈՐԴՈՒ՝ ՄԱՀՄՈՒԴԻ, ՍՈՒԼՔԱՆ ԴԱՌՆԱԼԸ

Ապա սուլթան Մահմուդն իր իշխանության ընթացքում մի պատե-րազմ մղեց հորեղբոր՝ սուլթան Սանջարի դեմ, բայց պարտվեց ու վերա-դարձավ հորեղբոր մոտ, առանց նախապես երաշխավորագիր խնդրելու։ Սակայն վերջինս նրան պատվեց և իշխանություն տվեց Խորասանի սահ-մանից մինչև Դարումը՝ Ասորիքում։ Այդ երկրներն էին՝ Համադանը, Սպահանը (Իսֆահան), ամբողջ Զիրալ նահանգը, Քիրմանը, Ֆարսը և

խուզիստանը, Իրաքը, Ատրպատականը, Հայաստանը¹³², Դիար Բաքրը, Մոսուլի երկիրը, Ջաղիրան, Դիար Մուդարը։ Դիար Ռաբիան, Ասորիքը (Շամ) և Ռումի երկրի այն մասը, ուր Կիլիշ Արսլանի որդիներն են այժմ իշխում, [տվեց նաև] այս երկրների միջև ընկած բոլոր քաղաքները։

էջ 59—61

ԻՄԱԿ ԱՂԴԻՆ ԶԱՆԳԻԻՒ ՄՈՍՈՒԼԻՆ ԵՎ ԱՄԲՈՂՋ ԶԱԶԻՐԱՅԻՆ ՏԻՐԱՆԱԼԸ

Նախքան պատմելը, թե ինչպես Ջանգին տիրացավ [Մոսուլի] իշխանությունը, մենք պետք է խոսենք այն թույլ և անկարող վիճակի մասին, որի մեջ գտնվում էին մահմեդականները և այն ուժի մասին, որ ունեին բազմաստվածյանները (քրիստոնյաները)։

Այն շրջանում, երբ մեր տեր նահատակը (Ջանգին) ձեռնարկեց այս երկրի (Ջազիրայի) տեր դառնալ, Ֆրանկների տիրույթները շատ էին մեծացել։ Դրանք տարածվում էին Մարդինից ու Շաբուխտանից մինչև Արիշ՝ Եգիպտոսի սահմանների վրա։ Դրանց տիրույթներից դուրս էին մնում միայն որոշ մահմեդական հողեր (քաղաքներ), ինչպես Հալեբը, Եմեսան (Հիմս), Եպիփանիան (Համա) և Ջազիրան մինչև Մծբին ու Ռաս Այն։ Ասպատակելով այդ շրջանները, նրանք ժողովրդից վերցնում էին ամբողջ շարժական գույքը և դրամը, իսկ Ռակկայի ու Խառանի բնակչությունը ենթակա էր նվաստացման ու ստորացման։

Դամասկոս տանող բոլոր ճանապարհները կտրված էին, բացի այն ճանապարհից, որն անցնում էր [Ասորիքի] Խաճբայով և անապատով։ Այնպես որ վաճառականները և ճանապարհորդները հարկադրված էին երկար ու տանջալի ճանապարհորդություն կատարել, որը լի էր վտանգներով։ Ստիպված լինելով անցնել վաշկատուն արաբների կողքով, նրանց ունեցվածքն ու կյանքը վտանգի տակ էր։

Դրուժյունն այնպիսի աստիճանի հասավ և շարիքն այնքան մեծացավ, որ Ֆրանկներն իրենց դրացի բոլոր քաղաքներից հարկ և տուրք էին պահանջում, որպեսզի նրանց վրա չարշավեն։ Այսքանն էլ բավական չէր, նրանք իրենց ներկայացուցիչներին ուղարկեցին Դամասկոս, պահանջելով այն գերիներին, որոնց մահմեդականները վերցրել էին Ռումի երկրում, Հալոց երկրում և այլ քրիստոնյա երկրներում։ Սրանց (գերիներին) առաջարկում էին կամ մնալ իրենց տերերի մոտ կամ վերադառնալ իրենց հայրենի երկիրը։ Միանալու իրենց ընտանիքներին ու եղբայրներին։ Ով ցանկանում էր մնալ, թողնում էին, իսկ ով կամենում էր միանալ ընտանիքին, իրենց հետ էին տանում։

Զանգին հինգ հարյուր քսանմեկ հիջրի (1127) թվականի Ռամազան ամսին (սեպտեմբեր, հոկտեմբեր) ստացավ Մոսուլի իշխանությունը։

Ապա գրավելով Ջաղիրատ իրն Օմարը, շարժվեց դեպի Մծբին։ Այն գրավելուց հետո ուղղվեց դեպի Սինջար, որի կայազորը թեթև դիմադրությունից հետո հպատակություն հայտնեց։

ԶԱՆԳԻՒ՝ ԲՌՆԻ ՈՒԺՈՎ ԶԱԶԻՐԱՆ ԳՐԱՎԵԼԸ

Ապա նա (Զանգին) լուր ուղարկեց Ջոսլիին, որն իշխում էր Եղե-սիայում և Ֆրանկների Ջաղիրայում նվաճած այլ մասերում, և մի կար-ճատև հաշտություն (զինադադար) կնքեց նրա հետ։ Նա գիտեր, որ այդ ժամանակավոր դադարի ընթացքում կկարողանար Ասորիքի ու Ջաղի-րայի մնացած մասերը գրավել։

ԶԱՆԳԻՒ՝ ՀԱԼԵԲԸ, ՇՐՋԱԿԱ ՎԱՅՐԵՐԸ ԵՎ ԵՄԵՍԱՆ ԳՐԱՎԵԼԸ

Հալեբի բնակիչները, որոնք ստիպված էին ֆրանկներին զիջել իրենց տիրույթների և նույնիսկ քաղաքի պարտեզների դռնից դուրս գտնվող ջրա-ղացների հասույթների կեսը, երբ լսեցին Զանգիի մոտիկ լինելը, մարդ ուղարկեցին օգնություն խնդրելով և հպատակության պատրաստակա-մություն հայտնելով։ Նա գնաց նրանց մոտ, անցնելով Եփրատը և գրա-վելով Մանրիջ քաղաքն ու Բիզաս բերդը, մտավ Հալեբ։

ԶԱՆԳԻՒ՝ ԲԱԶՈՒՄ ՔԱՂԱՔՆԵՐ ՈՒ ԲԵՐԿԵՐ ԳՐԱՎԵԼԸ ԳԻԱՐ ԲԱՔՐՈՒՄ

Հինգ հարյուր երեսունութ հիջրի (1143—1144) թվականին նահա-տակր (շահիդ) շարժվեց դեպի Դիար Բաքը, այն պաշարելու ու նվաճելու նպատակով։ Բաղմաթիվ քաղաքներ նվաճեց, ինչպես Թանզան, Սղերդը և Հիդանը, ապա գրավեց ալ-Մադան քաղաքը, ուր մշակվում է Հայաս-տանում հանված պղինձը. ինչպես նաև ալ-Ջուկ (ալ-Ռուկ), Ֆաթլիս, Բատասա և Ջու-լ-Կարնայն (երկրորդանվոր) բերդերը։ Գրավեց նաև Մարդինի գավառներից շատ բնակավայրեր, կարգ հաստատեց և կայա-

դորներ նշանակեց իր հեռանալուց հետո այդ վայրերը պահպանելու համար: Նա դիմեց Ամիդ և Հանի քաղաքները, երկուսն էլ պաշարեց: Տիրեց Հանի քաղաքին, իսկ Ամիդի շրջակայքը նվաճեց և շարունակեց պաշարել Ամիդը, սակայն նրա հիմնական նպատակն էր տեղեկություններ հավաքել Եղեսիայի մասին: Նա մի ղորամաս ուղարկեց նաև Անա քաղաքի դեմ, որը նվաճվեց:

էջ 118—124

Հինգ հարյուր երեսունինն հիջրի թվականի Զումադա Ա ամսին (դեկտեմբեր 1144) նահատակը (Զանգին) Եղեսիան դրավեց ֆրանկներից: Սա պատկանում էր Զոսլինին (Զուսլին), որը ֆրանկների հերոսն էր, ոգևորող սատանան, նրանց հետևակի ու հեծելազորի հրամանատարը: Նրանք (ֆրանկները) բոլորը, շատ քաջարի լինելով հանդերձ, նրան հնազանդվում էին և կամքը կատարում:

Պաշարումը տևեց քսանութ օր և այդ քաղաքը նորից ընկավ մահմեդականների տիրապետության տակ և նրանում գործադրվեցին հավատացյալների օրենքները: Եղեսիան քրիստոնյաների համար ամենապատվական և ամենակարևոր քաղաքներից էր, նրանց [եպիսկոպոսական] աթոռներից: Ֆրանկների ամենապատվական [քաղաքը] Երուսաղեմն էր, ապա Անտիոքը (Անթաքիա), Հոռմը (Ռումիա), Կոստանդնուպոլիսը (Կոսթանթինուպլա) և Եղեսիան:

Սա իրոք նվաճումների նվաճումն էր և ականատեսների վկայությամբ այն կարելի էր նմանեցնել Բադրի³⁵³ ճակատամարտին: [Զանգին] կրոնական պատերազմը մղեց ամենահաստատ ձևով: Եթե Թաի ցեղի մարդը³⁵⁴ այս օրերում ապրեր, պիտի ընդուներ, որ նահատակը (Զանգին) իրենից ավելի մեծ իրավունք ուներ ասելու՝ «սուրն ավելի հատու է, քան գրքերը»:

Այս քաղաքի ֆրանկները մեծ աղետ էին դարձել դրացի մահմեդականների համար և անսահման էր նրանց հասցրած շարիքը: Եղեսիան Զադիրայի աչքն էր և մահմեդական երկրների անառիկ ամրոցը: Այս քաղաքից բացի [ֆրանկները] տիրել էին բաղմաթիվ քաղաքների, նրանց թագավորությունը ընդարձակվել էր և նրանց տիրապետության տակ ճնշվում էր բնակչությունը: Նրանք տիրում էին Մարդինի կողմերից մինչև Եփրատ, Շաբուխտանից անցնող ճանապարհի գծի վրա, ունեին մեծ թրվով բերդեր, ինչպես Սարուջը, ալ-Բիրան, Զումուլայնը, ալ-Մուադդիրը, ալ-Կուրադին, Սինն իբն Ութայրը և այլն: Նրանց ասպատակությունները հասնում էին մինչև Ամիդ քաղաքը, Դիար Բաքրում, մինչև Մարգին, Մրծ-

քին, Ռաս Այն և Ռակկա, իսկ խառանն անվերջ նվաստացման վիճակում էր, միշտ արշավանքների ենթակա լինելով։

Երբ նահատակը տեսավ այս վիճակը, իր իշխանության պատիվը բարձր պահելու համար որոշեց այլևս չհանդուրժել, որ Եղեսիայում հաստատված անհավատները ասպատակեն մահմեդական երկրները։ Սակայն նա լավ դիտեր, որ ոչ մի նպատակի չի հասնի և չի կարողանա անհավատներին ոչնչացնել, քանի այնտեղ կան Զոսլիհն ու նրա ձիավոր [ասպետները], նրա ղինվորներն ու օղնականները։ Գիտեր, որ եթե գնար ու պաշարեր [Եղեսիան], ֆրանկներն ամեն կողմից պիտի հայտնվեին այն պաշտպանելու, ուստի խորամանկության դիմեց, քանզի այս պարագային հնարամտությունն ավելի զորեղ էր, քան ճակատամարտը և խելացիությունն ավելի ազդու, քան քաջությունը։ Խելացիությունն առաջին տեղում էր, իսկ քաջությունը՝ երկրորդ տեղում։

Ուստի, փոխանակ հարձակվելու, դիմեց դեպի Դիար Բաբրի քաղաքները, որոնք Եղեսիային մերձակա էին, ինչպես Հանին, Ճապաղ ջուրը (Ջաբալ ջուր) և Ամիդր, ինչպես արդեն պատմել ենք։ Այնտեղ նա դանդաղկոտությամբ էր կռվում, քանզի մտքում այլ նպատակ ուներ։ Նա նման էր այն մարդուն, որ սիրաբանում էր մի գեղեցկուհու, բայց ձգտում էր ուրիշին, փաղաքշում էր մեկին, բայց կամենում էր մյուսին։

Նա պահակներ էր նշանակել [Եղեսիայի շրջակայքում], որոնք պարտավոր էին նրան տեղեկացնել, հենց որ Զոսլիհի առյուծները որջից դուրս գային և բերդը մնար առանց զորքի ու պաշտպանների։

Իսկ Զոսլիհը տեսնելով, որ նահատակը զբաղված էր Դիար Բաբրի մարդկանց դեմ կռվելով և կարծելով, թե չի կարող իր վրա հարձակվել, հեռացավ Եղեսիայից դեպի Ասորիքում ունեցած իր տիրույթները, ստուգելու իր կալվածները, ինչպես նաև իր գանձերն ու ունեցվածքը։ Նահատակն իր լրտեսների միջոցով տեղեկանալով, որ Զոսլիհը հեռացել է իր զորքով ու յուրացիներով և քաղաքը զուրկ է պաշտպաններից, հրամայեց իր զորքերին ազդանշան տալ, շտապ արշավանքի պատրաստվել և արագ շարժվել, ետ մնացողներին սպառնալով։ Նա հայտարարեց, որ ուշացողներից ոչ մի պատճառաբանություն չի ընդունի։ Աղեղից արձակված նետի արագությամբ և հորդացող հեղեղի թափով առաջ սլացավ, իսկ զորքերը խումբ-խումբ հետևում էին նրան, մասնակցելով կրոնական պատերազմին, ավելի շատ հավատից դրդված, քան որպես պարտականություն։ Նրանք միահամուռ առաջացան հարավային քամուց մղված ամպի նման և արագացրին իրենց ձիերի ընթացքը։

Երբ քաղաքում գտնվող թշնամիները իմացան, որ նահատակը մոտենում է նրանց, սրտները ահով լցվեց, երկյուղը պղտորեց նրանց ար-

յունը, հուսալքումը պատեց նրանց և տեսան, որ կորստյան են դատապարտված: Նրանք ասացին. «Եթե մեր Տերը մեղ չգթա և չների, մենք կկորչենք» (Ղուրան, է, 148): Սակայն ալլահը մերժեց նրանց աղոթքը, քանզի կամենում էր վրեժխնդիր լինել նահատակի սրով և ղեհենում հավաքել նրանց ներկաներին ու բացականերին, որպես հատուցում նրանց կատարած սարսափելի շարագործությունների և ահավոր կոտորածների: Ալլահը նրանց վրա ուղարկեց նահատակին, որպես տանջանք ու պատիժ: Ապա երկիրն, ինչքան էլ որ ընդարձակ է, նրանց համար խիստ փոքր էր» (Ղուրան, Թ, 119): Նրանց հոգիները թուլացան, գլուխները խոնարհվեցին նրա (Ջանգիի) ահի դիմաց: Նա եռանդուն մոտեցավ քաղաքին սպառազինված իր միշտ խանդավառ, զինավառ, համախմբված զնդերով և ծածանվող դրոշներով:

Իր զնդերով գրոհեց դեպի քաղաքը, երկյուղ տարածելով և քաջաբար առաջ խաղալով, երկիրը կարծես դղրդում էր, իսկ ցերեկը դիշերվա խավարով մթնում էր: Ֆրանկները թեև գիտակցում էին, որ դեպի մահ են գնում, առաջ էին նետվում կովի, ինչպես գիշերային թիթեռնիկները նետվում են կրակի մեջ, կամ ինչպես բանաստեղծն ասել է.

Իմ կյանքը փրկելու համար ես ետ էի քաշվել
Սակայն գտա, որ լավագույնն առաջ գնալն է:

Քաղաքի մոտ հասնելով ու տեսնելով, թե ինչ գեղեցիկ ու ամրակուռ է, նահատակը գրեց բնակիչներին, որ իրեն հանձնվեն երաշխավորագրի դիմաց, ապահով լինելով, որ իրենց պարիսպները չեն քանդվի և տները չեն դատարկվի. նա ափսոսում էր, որ այդպիսի [քաղաքը] հողին հավասարվի ու քարուքանդ լինի: Սակայն նրանք չընդունեցին երաշխավորագիրը և մերժեցին հպատակվել: Այն ժամանակ նա բարձրալն ալլահի դատաստանին դիմեց, իր քաջարի ռազմիկներին առաջ քշեց, քարանետ մեքենաներ դրեց, պարիսպ քանդողների ուղարկեց և կատաղի կռիվ ըսկըսեց: Նա վախենում էր, որ ֆրանկներն ի մի կհավաքեն իրենց զնդերը և կգրոհեն ստիպելու նրան, որ նահանջի և կփրկեն քաղաքը:

Երբ ֆրանկները լսեցին, ելան՝ կրակ ու բոց դարձած, ոտքի կանդնեցին, կազմակերպեցին իրենց հեծելազորն ու հետևակը, երիտասարդներին ու ծերերին, ամենքին ստիպեցին աճապարել, վախենալով, որ կուշանան և քաղաքը ձեռքից կկորցնեն: Զոսլինը լուրն առնե՞րով անցավ Եփրատի ձախ ափը, հուսալով, որ կկարողանա հասնել կովի դաշտը, կամ օգնություն կհասցնի նրանց (եղեսացիներին), սակայն դժվարությունները խանգարեցին նրան: Եվ ինչպե՞ս կհասներ այդ նպատակին, երբ իր ախոյանը նահատակն էր: Վերջինս անընդհատ հարձակումներ

գործեց, մինչև որ պարիսպ քանդողները հասան պարսպի տակը, հիմքերը քանդեցին ու հրկիզեցին։

Նա հրով և սրով գրավեց քաղաքը և բնակիչներին ամեն տեսակ նեղություն ու շարիք պատճառեց։ Գրավելուց հետո բնակիչներին կողոպտեց, ստորացրեց, խաչերը տապալեց, կոտորեց քահանաներին ու վաճականներին, սպանեց քաջերին ու ձիավոր [ասպետներին]։ Նրա առեւ միայն մեռյալներ ու գերյալներ կային, վիրավորներ ու խեղանդամներ։ Նրա զինվորները վերցրին ավար ու գերիներ, ամեն տեսակ թանկարժեք իրեր, սիրուն տղաներ, եղնիկի նման աղջիկներ, որոնց ամենքին գերեվարեցին։

Սակայն, երբ նահատակը մտավ քաղաք, նրան դուր եկավ տեսարանը, տեսավ նրա առավելությունները և ափսոսաց, որ նման քաղաքը ավերվի և իր իշխանության օրոք այնտեղ իշխի մահն ու ավերածությունը։ Նա համոզվեց, որ սխալ է ավերել և բնակիչներին արտաքսել։ Ուստի հրամայեց վերադարձնել ամեն ինչ, որ վերցրել էին՝ կահ-կարասի, ունեցվածք, գերյալ կանայք ու տղամարդիկ, մատաղ աղջիկներ ու տղաներ։ Ամեն ինչ վերադարձվեց և միայն շնչին կորուստներ եղան։ Քաղաքը նորեն շենացավ, այն դեպքում, երբ կորստյան էր մատնվելու լցվեց բնակիչներով ու ապահով դարձավ, այն դեպքում, երբ արդեն գայլերի ու բորենիների որջ էր դառնալու։

Նա (Ջանգին) քաղաքում կայազոր նշանակելուց հետո, զնաց նվաճելու ֆրանկների ձեռքում գտնված ամեն ինչ՝ քաղաքներ, բերդեր, գյուղեր, ինչպես, օրինակ, Սարուջը։ Ամբողջ Զազիրան ազատեց ֆրանկների ձեռքում գտնվելու դժբախտությունից և նրանց շարիքից։ Բնակիչներին հանգստացրեց նրանց դավերից ու շարությունից և տիրեց ապահովությունը վախի փոխարեն և մարդիկ հանգստացան ապահով անկողինների վրա։

Սա այնպիսի մեծ հաղթանակ էր, որի նմանը մահմեդականները երբեք չէին շահել։ Լուրը տարածվեց ամեն կողմ ու բուրմունքը սփռվեց և ամեն մի հավաքույթի խոսակցության նյութը դարձավ։

էջ 129—130

ՅԱՆԱՔ ԲԵՐԴԻ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ

Սա Զազիրաթ իրն Օմարին մերձակա բերդ է և մինչև օրս պատկանում է Բաշնավի քրդերին։

Հինգ հարյուր քառասուն հիշրի (1145—1146) թվականին Աթաբեկը հրամայել էր Զայն ալ-Դինին զորք ուղարկել այս բերդը պաշարելու։

Երբ նահատակն սպանվեց, պաշարումը վերացավ և [պաշտպան-ները] նեղութունից ազատվեցին։ Այս կողմերի տերն ուներ բազմաթիվ բերդեր, որոնք նահատակը վերցրել էր նրանից, ինչպես Հայսամը, Զադի-ղատ Նասիրինը (Նոր Մծբին), Շարուն և այլ բերդեր Անձևացյաց (ալ-Զավազան) գավառից։

էջ 143—144

ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՏԻՐԱԿԱԼԻ (ԶԱՆԻԻ) ԿՅԱՆՔԻ ՈՐՈՇ ԳԾԵՐԸ

Շրջապատված լինելով թշնամիներով ու մրցակիցներով, որոնք ձգտում էին նրա գավառները խլել, նա քաջաբար դիմադրում էր և նույնիսկ ինքն էր մի քանիսից տիրույթներ վերցրել։

Ահա թե ինչ էր պատմել հայրս այս մասին.

Նահատակն իր տիրույթներում շրջապատված էր թշնամիներով ու հակառակորդներով, ինչպես. օրինակ, ալ-Մուստարշիդ բիլլահ խալիֆան։ Երբ լարվածությունը նրանց միջև հասնում էր բացահայտ ընդհարման, վերջինս անմիջապես շարժվում էր դեպի Մոսուլ և պաշարում։ Նույնպես և [սելջուկյան] սուլթան Մասուդը, որն իշխում էր Ջիրբալում և Ատրպատականում, այլ կողմից սահմանակից էր նահատակին։ Բոլոր [շրջապատող] տիրակալներից նա էր ամենազորեղը, մեծ զորքի տեր էր և ամենաշատն էր ատում նահատակին։ Մյուս կողմից կային Հայաստանի նահանգները, որոնք պատկանում էին նրան թշնամի Սուրմանի տանը։ Այս տոհմի ներկայացուցիչները շատ զորք ունեին և նրանց բազմաթիվ քաղաքները, ինչպես Հիդանը, Մադանը և այլն, սահմանակից էին նրան։ Սուրմանի տան տիրույթների կողքին կային Հիսն Քեյֆի ու Դիար Բաքրի տեր Ռուբն ալ-Դաուլա իբն Սուրման իբն Ուրտուկի (Արտուկ) և նրա հորեղբորորդի Մարդինի տեր Հուսամ ալ-Դին Տիմուրտաշ իբն Իլդազի իբն Ուրտուկի հողերը։ Սրանց երկուսի տիրույթները մոտիկից սահմանակից էին նահատակի հողերին, ինչպես Զադիրատ իբն Օմարը, Մծբինը և հակառակ դրան նա զրավեց նրանց քաղաքներից շատերը։

Այս բոլորի հետ մեկտեղ Մարդինի մերձակայքից մինչև Դամասկոսի դռները, նրա Ռաս Այն, Խառան, Հալեբ, Եպիփանիա (Համա), Ծմեսա (Հիմս) և Բաալբեբ քաղաքներին սահմանակից էին ֆրանկների նվաճած հողերը։ Սրանք ինչքան էլ որ խիստ հզոր էին և մեծ թվով, համենայն-դեպս նահատակը դրավեց նրանց քաղաքները, հաճախ պարտության մատնելով նրանց։ Ապա կար նաև Դամասկոսի տերը, որը նրան դրացի էր և նույնիսկ նրանից էլ քաղաքներ խլեց։

ՆԴԵՍԻԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔԻ
ՎԵՐԱՆՎԱՃՈՒՄԸ ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Երբ նահատակն սպանվեց, Եղեսիայի նախկին տեր Ֆրանկ Զոսլինը գտնվում էր Եփրատից արևմուտք ընկած իր տիրույթներում՝ Տելլ Բաշիրում և հարևան հողերում: Նամակ դրեց Եղեսիայի բնակիչներին, որոնք ընդհանրապես հայեր էին և խոստացավ, որ մի հարմար օր դալու է նրանց մոտ: Սրանք հավանություն տվեցին, և [Զոսլինը] իր զորքով եկավ ու տիրեց քաղաքին, սակայն միջնաբերդում եղած մահմեդականները դիմադրեցին ու կռվեցին և նա ևս համառորեն կռվեց: Լուրը հասավ Նուր ալ-Դինին, որն իր հոր սպանությունից հետո իշխում էր Հալեբում և իր մոտ եղած զորքով շարժվեց դեպի Եղեսիա: Զոսլինը, երբ լսեց նրա գալուստը, դուրս եկավ Եղեսիայից դեպի իր տիրույթները, իսկ Նուր ալ-Դինը մտավ քաղաք, կողոպտեց, գերեվարեց ժողովրդին և այս անգամ արդեն կողոպտվեց ու կործանվեց, բնակչությունից ամայացավ քաղաքը և միայն քչերը մնացին:

Սա Եղեսիայի երկրորդ նվաճումն էր և այն մնաց Նուր ալ-Դինի ձեռքում, իսկ [եղբայրը]՝ Սայֆ ալ-Դինը, շառարկեց նրան:

ՆՈՒՐ ԱԼ-ԴԻՆԻ ՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՁՈՍԼԻՆԻՑ

Հինգ հարյուր քառասունվեց հիշրի (1151—1152) թվականին Նուր ալ-Դինն ասպատակեց Զոսլինի երկիրը, որն ընդգրկում էր Հալեբից հյուսիս ընկած բերդերը, ինչպես Տելլ Բաշիրը, Այնթապը (Այն Տաբ), Աղազը և այլ բերդեր:

Ֆրանկ Զոսլինը զորք հավաքեց՝ ձիավոր ու հետիոտն և շարժվեց Նուր ալ-Դինի դեմ: Սաստիկ կռիվ տեղի ունեցավ, որը վերջացավ մահմեդականների պարտությամբ և ֆրանկների հաղթանակով: Զոսլինը Նուր ալ-Դինի գինակրին գերի բռնեց և նրանից վերցնելով բոլոր զենքերը, ուղարկեց Իկոնիայի, Ակսարայի և այլ վայրերի սուլթան Մասուդ իբն Կիլիջ Արսլան ալ-Սելջուկիին, որի աղջկա հետ Նուր ալ-Դինն ամուսնացել էր: Զենքերի հետ նամակ էր ուղարկել, որի մեջ գրում էր՝ ուղարկում եմ քո փեսայի զենքերը և սրանից հետո ուրիշ էլ կուղարկեմ: Նուր ալ-Դինը մեծապես վիրավորվեց և, ինչպես կտեսնենք, հնարամտություն գործադրելով Զոսլինին գերի բռնեց:

ՋՈՍԼԻՆԻ ԳԵՐԻ ԸՆԿՆԵԼԸ ԵՎ ՆՐԱ ՀՈՂԵՐԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

Երբ Նուր ալ-Դինը լսեց Ջոսլինի արարքը, թե ինչպես իր զենքերն ուղարկել էր աներոջը՝ սուլթան Մահմուդին, այլևս չկարողացավ հանգիստ մնալ և մտածում էր վրեժ լուծելու մասին։ Լրտեսներ նշանակեց Ջոսլինի վրա և բերեց թուրքմենների մի խումբ ու նրանց խոստացավ արժեքավոր նվերներ՝ հողային տիրույթներ ու հարստություն, եթե նրանք բռնեին ու բերեին Ջոսլինին սպանված կամ գերի։ Նա գիտեր, որ եթե մահմեդական զորքերը հավաքեցին ու գնար նրա դեմ, Ջոսլինն իր հերթին կհավաքեր ֆրանկներին ու զգուշությամբ կպաշտպանվեր։ Ուստի հնարամտության դիմեց. մի օր, երբ Ջոսլինը որսի էր դուրս եկել և փոքրաթիվ մարդկանցով զբոսնում էր, թուրքմենների խումբը հանկարծակի հարձակվեց ու բռնեց նրան։ Նա (Ջոսլինը) իրեն բաց թողնելու համար դրամ առաջարկեց և վերջիններս համաձայնեցին, այդ բանը թաքցնելով Նուր ալ-Դինից։ Ջոսլինը մարդ ուղարկեց դրամը բերելու, սակայն թուրքմեններից մեկը եկավ Նուր ալ-Դինի Հալեբի տեղակալի (նախ) մոտ ու տեղեկացրեց եղելությունը։ Սա զորք ուղարկեց և Ջոսլինին խլեցին թուրքմեններից։ Իսկ Նուր ալ-Դինն այդ ժամանակ Եմեսայում (Հիմս) էր։

Ջոսլինի գերի ընկնելը հեշտացրեց նրանց (ֆրանկների) քաղաքների ու բերդերի մեծ մասի նվաճումը, ինչպես, օրինակ, Տելլ Բաշիրը, Այն-թապը (Այն Տար), Ազազը, Կիրոսը (Կուրուս), Ռավանդանը, Հիսն Բարան, Տելլ Խալիդը, Քաֆր Լասան, Քաֆր Սուդը, Հիսն Բիսիրֆուսը Բանի Ալիմի լեռներում, Տլուքը (Դուլուք), Մարաշը, Նահը ալ-Ջաուդը, Բուրջ ալ-Ռասասը (Կապարե աշտարակ) և այլ վայրեր։

Ամեն անգամ, որ Նուր ալ-Դինը մի բերդ էր գրավում, չէր հեռանում, մինչև որ կայազոր էր նշանակում, տաս տարվա պարենով միասին, քանզի վախենում էր, թե քրիստոնյաները ինչ-որ ձևով կրկին հանկարծակի կհարձակվեն մահմեդականների վրա։ Ուստի նրա բերդերը միշտ պետք է պատրաստ վիճակում լինեին և ոչ մի բանի կարոտություն չպետք է ունենային։

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ ՆՈՒՐ ԱԼ-ԴԻՆԻ ՈՒ ՖՐԱՆԿՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՏԼՈՒՔՈՒՄ^{3 5}

Երբ Նուր ալ-Դինը Ջոսլինի բերդերը նվաճելու նպատակով հարձակվեց, մի մասին տիրեց, իսկ որոշ բերդեր մնացին։ Ֆրանկները հավաքվեցին ու գնացին այդ բերդերի կողմը՝ պաշտպանելու և կարծում

էին, որ Նուր ալ-Դինը տեսնելով իրենց հավաքված բազմությունը, կհրա-
ժարվի հարձակվելու մտադրությունից, մանավանդ որ [այդ բերդերը]
չափում էին իրենց տիրույթների խորքում:

Երբ Նուր ալ-Դինն իմացավ, առաջ խաղաց, որոշած լինելով ան-
պայման բախվել նրանց հետ: Նրանք իրար հանդիպեցին Տլուքում ու
կռվեցին և երկու կողմերի միջև այնպիսի կատաղի պատերազմ եղավ,
որո տեսնելուց երեսայի մազերը կարող էին սարսափից սպիտակել:
Սակայն ալլահը հաղթանակը պարգևեց մահմեդականներին, իսկ ֆրանկ-
ներն իրենց մեջքը դարձրին և այնպիսի փախուստի մատնվեցին, որ շա-
տերը կոտորվեցին, իսկ ողջ մնացածները փախան: Նուր ալ-Դինը գրավեց
Տլուքը և այլ վայրեր:

էջ 290—292

ՆՈՒՐ ԱԼ-ԴԻՆԻ ՀԱՐՁԱԿՈՒՄԸ ԿԻԼԻՋ ԱՐՍԼԱՆԻ ԵՐԿՐԻ ՎՐԱ

Հինգ հարյուր վաթսունութ հիշրի (1172—1173) թվականին Նուր
ալ-Դինը շարժվեց դեպի մալիք (թագավոր) Իզդ ալ-Դին Կիլիջ (Ղլրճ)
Արսլան իբն Մասուդ իբն Կիլիջ Արսլան իբն Սուլայման ալ-Սելջուկիի
երկիրը՝ Մալաթիա, Սեբաստիա, Իկոնիա և Ակսարա, նպատակ ունե-
նալով պատերազմել ու գրավել նրա երկիրը:

Բանն այն է, որ Կիլիջ Արսլանը հարձակվել էր Մալաթիայի ու Սե-
բաստիայի և այդ երկրի (Ռումի) այլ մասերի տեր Զու-լ-Նուն իբն Դանիշ-
մանգի վրա, գրավել նրա երկիրը, հեռացրել նրան ու դարձրել վտարան-
դի թափառական: Վերջինս դիմել էր Նուր ալ-Դինին օգնություն խնդրե-
լով և նրա հովանավորությանն ապաստանելով: Նուր ալ-Դինը սիրալի-
րնդունել էր, բարյացակամություն ցուցաբերել, արքայավայել ընծաներ
նվիրել, միաժամանակ խոստանալով օգնել նրան և օժանդակել իր թա-
գավորությունը վերականգնելու:

Նուր ալ-Դինը սովորություն ուներ որևէ մահմեդական երկիր շնե-
րալից, եթե դա անհրաժեշտություն չէր ֆրանկների դեմ պայքարի կամ
էլ այդ երկիրը ֆրանկներից պաշտպանելու համար, ինչպես արեց Դամաս-
կոսում, Եգիպտոսում և այլուր: Ուստի, երբ Զու-լ-Նունը եկավ նրա մոտ,
ինքը նամակ գրեց Կիլիջ Արսլանին և առաջարկեց, որ գրաված երկրա-
մասերը վերադարձնի, սակայն վերջինս չպատասխանեց:

Նուր ալ-Դինը շարժվեց նրա կողմը ու գրավեց Քեսունը (Քայսուն),
Բեհեսնին, Մարաշը, Մարգուրանը, ինչպես նաև նրանց միջև ընկած բեր-
դերը և իր զորքից մի մաս ուղարկելով գրավեց Սեբաստիան: Երբ Կիլիջ
Արսլանը լսեց, թե Նուր ալ-Դինը մտել է իր երկիրը, Ասորիքին սահմանա-

կից գավառներից հեռացավ իր երկրի կենտրոնը, խիստ վախենալով նրանից և նամակ գրեց սիրտն առնելով, հաշտություն խնդրելով ու նհարողություն հայցելով: Նուր ալ-Դինը դադարեց առաջ խաղալուց, կամենալով հարցը լուծել առանց պատերազմի, մանավանդ անհանգստացնող լուրեր էր ստացել ֆրանկների գործունեության մասին, ուստի մտահոգվեց և ընդառաջեց նրա հաշտության առաջարկին:

Հաշտությունը կնքվեց, և Նուր ալ-Դինը հեռացավ, շորք թողնելով Սերաստիայում և Ֆախր ալ-Դին Աբդ ալ-Մասիհին դարձնելով Զուլ-Նունին ենթակա: Նուր ալ-Դինի մահվանից հետո այս ղորքը հեռացավ Սերաստիայից, իսկ Կիլիշ Արսլանը կրկին տիրացավ նրան:

էջ 307—308

ԹԱԳԱՎՈՐԱԿԱՆ ԱՏՅԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ֆրանկների հետ ունեցած հարաբերությունների ընթացքում նա (Նուր ալ-Դինը) հաճախ էր գործադրում հնարամտություն, խորամանկություն ու խաբեություն և մեծ մասամբ այս միջոցներով էր նա տիրացել նրանց հողերին:

Որպես խելամտության մի օրինակ հիշենք նրա վերաբերմունքը Հայոց թագավոր (մալիք ալ-Արման), կիրճերի տեր՝ (սահիբ ալ-դուրուբ) Լևոնի որդի Մլեհի (Մալիհ իրն Լայուն) հետ: Նա խորամանկում էր և սիրաշահում նրան, մինչև որ կարողացավ իր ժառանգության մեջ վերցնել նրան թե՛ կռիվների, թե՛ դադարի (խաղաղության) ժամանակ և միասին կռվում էին ֆրանկների դեմ:

Նա ասում էր. «Ես նրան սիրաշահեցի, քանզի նրա երկիրը ամուր պաշտպանված է դժվարանցանքի կիրճերով ու անմատչելի ամրոցներով և մենք ոչ մի ճանապարհով չենք կարող ներթափանցել, մինչդեռ նա, երբ որ կամենա, կարող է դուրս գալ և ասպատակել մահմեդական երկրները: Եթե որևէ մեկը նրա դեմ հարձակվի, նա (Մլեհը) կարող է փակվել իր սահմաններում, որպես անմատչելի որջ: Տեսնելով այս վիճակը, նրան որոշ տիրույթներ տվեցի վստահություն շահելու համար և նա ենթարկվեց ու մտավ իմ ժառանգության մեջ և օգնեց ֆրանկների դեմ»:

Նուր ալ-Դինի մահվանից հետո նրա հաջորդները այլ վերաբերմունք ցուցաբերեցին և արդյունքն եղավ այն, որ Մլեհին հաջորդող Հայոց տիրակալը՝³⁶ (մուտավալի) մահմեդական երկրներից շատ քաղաքներ ու բերդեր գրավեց և դրանից մեծ շարիք և հսկայական վնաս (կորուստ) հասավ, որը հնարավոր չէ ետ ստանալ:

Հինգ հարյուր յոթանասունչորս հիշրի (1178—1179) թվականին սարսափելի թանկություն եղավ ու տարածվեց Իրաքում, Մոսուլում, Դիար Բաքրում (Աղձսիք) և Ասորիքում ու այլ 'երկրներում: Սա տեղեց գրեթե մինչև հինգ հարյուր յոթանասունհինգ թվականի վերջը: Մարդիկ դուրս եկան ալլահից [անձրև] խնդրելու, սակայն անձրև չեկավ: Ապա ալլահը խղճաց իր ծառաներին և բարյացակամ գտնվելով, հորդառատ անձրևներ իջեցրեց բոլոր երկրների վրա, որի հետևանքով գների իջեցում տեղի ունեցավ:

Նա ծրագիր էր կազմել հարձակվելու իր դրացի նահանգների վրա, որոնք պատկանում էին ալ-Մալիք ալ-Ագիլին:

Սակայն այնպես պատահեց, որ նուր ալ-Դինը, առողջության խանդարման պատճառով, նախընտրեց չհարձակվել և հաշտվեց Ագիլի հետ, որն իր հերթին գաղտնի նամակագրություն ուներ նրա հետ սիրաշահելու նպատակով:

Ագիլը տիրում էր Եգիպտոսին, Ասորիքին, Ջազիրային, Հայաստանին (Դիար Արմինիա) և Դիար Բաքրի մի մասին, թեև մյուս մասն էլ նրան հպատակ էր: Նրան կողմնակից էին Սինջարի տերը, Աբբելայի (Իրբիլի) տեր ալ-Մալիք ալ-Մուազլամը և Ջազիրատ իբն Օմարի տեր Մուիզլ ալ-Դինը, իսկ հանգուցյալ նուր ալ-Դինը միշտ կռիվների մեջ էր սրանց հետ և ասպատակում էր նրանց երկրները: